

PERCEPCIJA ŽENA O KLIMATSKIM PROMENAMA: STUDIJA SLUČAJA

WOMEN'S PERCEPTIONS OF CLIMATE CHANGE: A CASE STUDY

NATAŠA PETROVIĆ¹, KRISTINA STANOJEVIĆ², JELENA ANDREJA RADAKOVIĆ³, MARKO ČIROVIĆ⁴

¹ Univerzitet u Beogradu – Fakultet organizacionih nauka, Beograd, natasa.petrovic@fon.bg.ac.rs

² Univerzitet u Beogradu – Fakultet organizacionih nauka, Beograd, kristina.stanojevic992@gmail.com

³ Univerzitet u Beogradu – Fakultet organizacionih nauka, Beograd, jelenaandreja.radakovic@fon.bg.ac.rs

⁴ Univerzitet u Beogradu – Fakultet organizacionih nauka, Beograd, marko.cirovic@fon.bg.ac.rs

Rezime: Klimatske promene već više decenija predstavljaju jedno od glavnih ekoloških pitanja koje predstavlja predmet istraživanja kako nauke, tako i struke. Ovom pitanju sve više se dodaje još jedno, odnosno ono koje se odnosi na ulogu žena kao osetljive grupe koja je podložnija negativnom uticaju klimatskih promena. Imajući ovo u vidu, autori rada su uradili istraživanje koje je obuhvatilo 117 ispitanica iz Republike Srbije sa ciljem ispitivanja njihovih znanja, mišljenja i stavova o ovom globalnom problemu Planete. Rezultati istraživanja su obrađeni korišćenjem softverskog paketa SPSS 22. Na osnovu dobijenih rezultata našeg pilot istraživanja može se zaključiti da su ispitanice uopšteno dobro upoznate sa negativnim uticajima klimatskih promena na životnu sredinu, no da poseduju nedovoljno znanja o većoj osetljivosti žena na klimatske promene koje implicira i nedovoljno znanja o pravima žena i rodnoj ravnopravnosti koja se specifično odnose na rodne aspekte u okviru odgovora na klimatske promene i zaštitu životne sredine.

Ključne reči: Klimatske promene, percepcija žena o klimatskim promenama, održivi razvoj.

Abstract: For decades, climate change has been one of the main environmental issues that have been the subject of research by both science and the profession. Another issue is being added to this problem, ie one that refers to the role of women as a vulnerable group that is more susceptible to the negative impact of climate change. With this in mind, the authors of the paper conducted a study that included 117 respondents from the Republic of Serbia with the aim of examining their knowledge, opinions, and attitudes about this global problem of the Planet. The results of the research were obtained using the software package SPSS 22. Based on the results of our pilot study, it can be concluded that respondents are generally well aware of the negative climate change effects on the environment, but have insufficient knowledge about women's vulnerability to climate change, which implies insufficient knowledge about women's rights and gender equality. specifically addressing gender aspects in response to climate change and environmental protection.

Keywords: Climate change, women's perceptions of climate change, sustainable development.

1. UVOD

Globalno zagrevanje i posledične klimatske promene, predstavljaju najveće ekološke probleme sa kojima se suočava današnja civilizacija, ali i globalne izazove kako za današnje tako i buduće generacije ljudi, što dovodi problem globalnog zagrevanja i klimatskih promena u direktnu vezu sa održivošću. Iz ovih razloga se jedan od ciljeva nove Agende održivog razvoja 2030 (*Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*) (United nations [UN], 2015) direktno odnosi na borbu protiv klimatskih promena - Cilj 13. *Preduzimanje hitnih akcija u borbi protiv klimatskih promena i njenih uticaja*: „Nema nijedne zemlje u svetu koja iz prve ruke nije iskusila drastične posledice klimatskih promena. Emisije gasova sa efektom staklene bašte su u porastu, i danas su za 50% veće nego 1990. godine. Dalje, globalno zagrevanje uzrok je dugotrajnih promena klimatskog sistema, što može dovesti do nepovratnih posledica ako odmah ne preduzmemo korake.” (Program Ujedinjenih nacija za razvoj Srbije, 2020). Ujedinjene nacije su prepoznale vezu između klimatskih promena i ljudskih prava kao važan korak u zaštiti osnovnih prava društava širom planete (United Nations Environment Programme [UNEP], 2015). „Iako klimatske promene ne diskriminišu i utiču na sve, žene i muškarci, zbog različitih društvenih uloga, mogu različito da iskuse posledice klimatskih promena, pri čemu su žene često nesrazmerno negativno pogođene ovim promenama. Žene, u poređenju sa muškarcima, često imaju ograničen pristup resursima, manji pristup pravdi, ograničenu

mobilnost i ograničen glas u kreiranju odluka i uticaju na politiku.” (United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women [UN Women], n.d.). U ovome se posebno ističe, po autorki Alston (2014) da i pored toga što klimatske promene ne predstavljaju jedini faktor koji prouzrokuje glavno razaranje Planete, one predstavljaju glavni globalni izazov koji pogoršava rodnu neravnopravnost jer (Batool, Ali, Manzoor, & Mahmood, 2018; International Union for Conservation of Nature [IUCN], 2013; Masika, 2002):

- Žene predstavljaju osetljiviju grupu od muškaraca u odnosu na uticaj klimatskih promena jer predstavljaju većinu svetske siromašne populacije, te stoga proporcionalno više zavise od ugroženih prirodnih resursa.
- Razlika između muškaraca i žena može da se i vidi u njihovim različitim ulogama, odgovornostima, aktivnostima u procesima donošenja odluka, pristupu zemljištu i prirodnim resursima, mogućnostima i potrebama.
- Širom sveta žene imaju manje pristupa izvorima kao što su zemljište, krediti, poljoprivredni inputi, organizacione strukture za donošenje odluka, tehnologija, treninzi i ostale usluge koje mogu da poboljšaju njihov kapacitet da se prilagode klimatskim promenama.

Ovome govore u prilog i globalna istraživanja koja su pokazala da su žene i deca kao osetljive grupe 14 puta podložniji mogućim povredama ili smrti usled katastrofa koje su nastale kao direktna posledica klimatskih promena (68% svih katastrofa su prouzrokovane klimatskim promenama), pri čemu se ovaj efekat smanjuje ili čak nestaje kako se smanjuju socijalne nejednakosti između muškaraca i žena (Neumayer & Plümper, 2007). Pored velike stope mortaliteta, gubitka domova i sredstava za život, žene doživljavaju veće nematerijalne gubitke, jer predstavljaju objekat brojnih „sekundarnih” negativnih uticaja kao što su SGBV (seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polu – eng. *sexual and gender-based violence*) i traume, gubitak ekonomskih mogućnosti, porast opterećenja na poslu, a koji su npr. zabeleženi na Solomonskim ostrvima - ostrvskoj državi u jugozapadnom Pacifiku posle Giza cunamija 2007. godine (World Bank, 2013). Dodatno treba naglasiti činjenicu da osetljivost žena na klimatske promene zavisi od brojnih faktora - društvenih, ekonomskih i ekoloških. Tako podaci govore da 70% od 1,3 milijarde stanovništva koji žive u uslovim siromaštva su žene koje preovlađuju u svetskoj proizvodnji hrane (50-80%), pri čemu poseduju samo 10% poljoprivrednog zemljišta (Osman-Elasha, 2020). Zato se jedan od prvih pet (od 17) ciljeva Agende održivog razvoja 2030 odnosi na rodnu ravnopravnost (Cilj 5) imajući u vidu da: „Osnaživanje žena i promovisanje rodne ravnopravnosti je od suštinskog značaja za brže postizanje održivog razvoja. Ukidanje svih oblika diskriminacije žena i devojčica ne samo da je osnovno ljudsko pravo, nego ima višestruki efekat na druga područja razvoja.” (Program Ujedinjenih nacija za razvoj Srbije, 2020). Posledično se sve više literature i istraživanja odnosi na rodno pitanje i pitanje pola kada se govori o klimatskih promenama jer „klimatska varijabilnost i klimatske katastrofe koje dovode do katastrofalnih iskustava govore o tome da su žene posebno ranjive za vreme i posle klimatskih događaja” (Alston, 2014; Enarson, 2009; Lambrou & Nelson, 2010; Lambrou & Piana, 2006; Neumayer & Pluemper, 2007).

Iz ovih razloga istraživački interes autora rada prezentovan u ovom istraživanju je usmeren na percepciju žena o klimatskim promenama u Republici Srbiji (studija slučaja). Mišljenje autora je da je ovo pitanje od posebnog značaja imajući u vidu da je Republika Srbija postmodernom tradicionalno patrijarhalno društvo u tranziciji u Jugoistočnoj Evropi koje podrazumeva potrebno sagledavanje položaja žena i rodni uloga koje odlikuju ovo društvo (Brunnbauer, 2002; Borojević et al., 2017; Stojanović-Jovanović & Jovanović, 2015).

2. KLIMATSKE PROMENE I PERCEPCIJA O KLIMATSKIM PROMENA

Zagrevanje klimatskog sistema je nedvosmislena činjenica, jer je evidentno da klimatske promene ne predstavljaju neki vremenski udaljeni problem, već se čovečanstvo suočava sa promenama klimatskih varijabli kao što su: porast temperature, kiše i česte suše, uragani i tajfuni (Auffhammer, Ramanathan, & Vincent, 2012; Lobell, Sibley, & Ortiz-Monasterio, 2012; Tripathi & Mishra, 2017). „Atmosfera i okean su se zagrejali, velike količine snega i leda su nestale, nivo mora je porastao, koncentracija gasova sa efektom stakle bašte u atmosferi se povećala. Svaka od tri poslednje dekade je bila sukcesivno toplija od bilo koje prethodne od 1850. godine. Efekti klimatskih promena prisutni su na svim kontinentima i svim okeanima” (Republički hidrometeorološki zavod [RHMZ], 2020). Takođe, klimatske promene predstavljaju pretnje ne samo u pogledu očekivanog porasta temperature i nivoa mora, već i zbog degradacije celokupne životne sredine u kojoj se pojavljuju (Norgaard, 1994). Kada je u pitanju Republika Srbija, analiza klimatskih promena na njenoj teritoriji pokazuje trend porasta temperature. Tako je 2018. godina bila najtoplija godina od kada postoje merenja u Srbiji. a poslednje decenije donele su češću pojavu suša i intenziviranje količine padavina. Analiza budućih klimatskih promena predviđa da će temperatura nastaviti da raste do kraja ovog veka do vrednosti koje je su prosečno više za oko 3 do 5°C u odnosu na temperature sredine prošlog veka.

Ovo će prouzrokovati veću destabilizaciju klimatskog sistema i progresivnu promenu klimatskih uslova povoljnih za pojavu ekstremnih toplotnih talasa, jakih sušnih epizoda i povećanje akumulacija padavina tokom ekstremnih događaja. Svakako u budućim periodima može se sa velikom verovatnoćom očekivati dalje probijanje temperaturnih i padavinskih rekorda, kako u regionima širom sveta tako i u Srbiji (Đurđević, Vuković, & Vujadinović Mandić, 2018). Iz ovih razloga u toku je izrada projekta nacionalne međusektorske Strategije borbe protiv klimatskih promena sa Akcionim planom od strane Ministarstva zaštite životne sredine. „Strategijom će biti uspostavljen nacionalni strateški i politički okvir borbe protiv klimatskih promena u skladu sa međunarodnim obavezama Srbije i njenim ciljevima smanjenja emisija gasova sa efektom staklene bašte” (Srbija i klimatske promene, 2020).

Kada se misli na percepciju, govori se o duboko usađenim verovanjima, na osnovu posedovanja ili nedostataka informacija koja individua ili grupa ima o određenoj temi, a gde posedovanje ili nedostatak takve informacija, dovodi do kreiranja stavova o određenoj temi koji rezultuju i posledičnim ponašanjem. Prvi autor koji je povezao percepciju i klimatske promene je bio White (1945) koji se u svojim istraživanjima bavio faktorom percepcije prilikom posmatranja prirodnih katastrofa, preciznije percepcijom stanovništva prema riziku od poplava u Sjedinjenim Američkim Državama. O ovom fenomenu govore i brojni radovi kao npr. Hansen i koautora (2012) koji navode da jedan od glavnih razloga zašto svetska populacija stanovništva ne shvata klimatske promene predstavlja nedostatak i nerazumevanje lokalnih vremenskih paterna. Dalje, Leiserowitz (2006) ističe da nedostatak informacija globalne populacije o klimatskim promenama dovodi do odabira lošijih politika sa stanovišta borbe protiv klimatskih promena, kao i nepopularnosti zakona koji treba da zaustave ovaj štetan proces. Semenza i koautori (2008) zaključuju da nedostatak relevantnih informacija koje bi promenile percepciju stanovništva sprečava dobrovoljne promene u ponašanju građana, a samim tim vodi otporu i sprečava mitigaciju potencijalnih rizika od posledica klimatskih promena, kao i adaptaciju građana na nove klimatske uslove. Whitmarsh (2008) u svom istraživanju ispituje da li stanovništvo koje je neposredno iskusilo vremenske nepogode i katastrofe direktno izazvane klimatskim promenama ima bolju percepciju o klimatskim promenama (od onih koji to nisu). Zaključak istraživanja nedvosmisleno govori u prilog tome da oni koji su direktno bili pogođeni u ispitivanom slučaju poplava, su imali mnogo izraženije stavove o potrebi za zaustavljanjem klimatskih promena, jer je njihovo iskustveno saznanje dovelo i do adekvatne promene percepcije klimatskih promena.

Kada su u pitanju žene, treba istaći da se percepcija žena o klimatskim promenama smatra „ključnom za rešavanje negativnih uticaja klimatskih promena” (Adger 2003; Batoool, Ali, Manzoor, & Mahmood, 2018).

3. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

U cilju dobijanja odgovora na postavljena istraživačka pitanja, sastavljen je elektronski upitnik u saradnji sa Centrom za ekološki menadžment i održivi razvoj Fakulteta organizacionih nauka Univerziteta u Beogradu. Upitnik je online distribuiran samo ženama imajući u vidu da one predstavljaju istraživački uzorak. Upitnik sadrži ukupno 48 pitanja, koja su podeljena u tri kategorije, zavisno od pitanja. Prvih pet pitanja odnose se na pitanja o opštim karakteristikama ispitanica (starost, mesto rođenja, mesto prebivališta, obrazovanje, zaposlenost), nakon čega se od 6-og do 11-og pitanja ispituje upoznatost ispitanica sa klimatskim promenama, njihovim efektima i uticaju na žensku populaciju. Sledeća sekcija pitanja, koja sadrži ukupno 37 pitanja, se odnosi na različite izjave koje se od strane ispitanica ocenjuju kao istinite (da) ili ne, a odnose se na različite moguće pojave i posledice klimatskih promena. Sve ispitanice su dobrovoljno popunile anonimnu anketu. Za analizu i obradu rezultata korišćena je deskriptivna statistika upotrebom statističkog paketa SPSS 22.

Ispitivanje je sprovedeno tokom maja i juna 2020. godine. Tokom ovog perioda prikupljeno je ukupno 117 odgovora ispitanica.

4. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Prosečna starost ispitanica je 26,48 godina (SD=7.89); najmlađa ispitanica ima 19 godina, dok je najstarija starosti od 55 godina. Podela ispitanica po definisanim starosnim kategorijama je sledeća:

- Od 15-24 godine: 65,81%,
- Od 25-34 godine: 20,51%,
- Od 35-44 godine: 7,69%,
- Od 45 i više godina: 5,98%.

Sve ispitanice su stanovnici Republike Srbije, dok je najviše ispitanica rođeno u Beogradu, čak 58 (49,57%), a preostalih 59 ispitanica (50,43%) je rođeno u drugim gradovima Republike Srbije. Beograd kao

mesto prebivališta navodi 81,20% ispitanica, dok 18,80% kao mesto stanovanja navodi druge gradove Republike Srbije. Zastupljenost ispitanica prema kategorijama nivoa obrazovanja i zaposlenosti je sledeća:

- Učenice srednje škole: 0,85%,
- Završena srednja škola: 4,27%,
- Studentkinje osnovnih akademskih studija: 63,25%,
- Studentkinje master akademskih studija: 7,69%,
- Studentkinje doktorskih akademskih studija: 4,27%,
- Završena viša škola: 0,85%,
- Završene osnovne akademske studije: 4,27%,
- Završene master akademske studije: 8,55%,
- Završene doktorske akademske studije: 5,98%.

Zaposlenost:

- Nezaposlene: 59,83%,
- Zaposlene: 35,04%,
- Samozaposlene: 5,98%.

U okviru grupe pitanja koja se odnosi na upoznatost ispitanica sa pojmom klimatskih promena, razlozima njihovog pojavljivanja i efektima, čak 94,02% je odgovorilo da zna šta su klimatske promene, dok 5,13% nije sigurno da zna šta se pod ovim pojmom podrazumeva, a svega 0,85% se izjasnilo da ne zna šta predstavljaju klimatske promene. Kao glavni razlog klimatskih promena usled povećanja koncentracije CO₂ prouzrokovane ljudskim aktivnostima, prepoznaje čak 87,18% ispitanica, dok preostalih 12,82% ispitanica nije sigurno ili ne zna da li je ovo glavni razlog pojave klimatskih promena. Ukupno 93 ispitanica (79,49%) veruje da klimatske promene utiču na njihov svakodnevni život i posao, dok 110 (94,02%) smatra da one mogu imati efekte na zdravlje ljudi i razvoj bolesti. Polovina ispitanica (50,43%) nije sigurna da li klimatske promene utiču više na žene, a 40,17% ispitanica veruje da njihov uticaj nije veći na žene, dok samo 9,40% misli da je uticaj klimatskih promena veći na žene. Ovi rezultati ukazuju da žene nisu sigurne ili čak ne percipiraju da klimatske promene utiču više na žene nego na muškarce. Neka od obrazloženja ispitanica o većem uticaju klimatskih promena na žene su sledeća: (1) „Klimatske promene više utiču na žene zbog nejednakosti polova, posebno u ruralnim delovima. Generalno, one su osetljivije, pa više pogađaju žene.” (2) „U globalu, žene imaju veću verovatnoću da dožive siromaštvo i imaju manje socioekonomske moći od muškaraca. To otežava oporavak od katastrofa koje pogađaju infrastrukturu, radna mesta i domaćinstvo.” (3) „Klimatske promene pogađaju žene više nego muškarce, jer, prvo, muškarci imaju bolji položaj u društvu, žene su siromašnije od muškaraca, itd.” Odgovori ispitanica na date izjave u upitniku su prikazani u Tabeli 1. Ispitanice su izjave ocenjivale kao tačne ili netačne (treća kategorija pitanja iz upitnika).

Tabela 1: Odgovori ispitanica na date izjave

Izjava	Tačno (%)	Netačno (%)	Rang
12. Obrazaci pojave kiša su se promenili u poslednjih 20 godina	94,02	5,98	6
13. Leta su sada toplija nego što su nekada bila	88,89	11,11	15
14. Zime su sada hladnije nego što su nekada bile	17,95	82,05	37
15. Asfaltne/asfaltirane površine uzrokuju promene u lokalnoj klimi	82,91	17,09	21
16. Promene monsuna su znak klimatskih promena	86,32	13,68	18
17. Zagađenje može izazvati globalne klimatske promene	95,73	4,27	5
18. Postoji manje komaraca i drugih insekata nego što je bilo pre 20 godina	42,74	57,26	35
19. Postoji manje pčela nego što je bilo pre 20 godina	74,36	25,64	27
20. Promene pešćanih oluja znak su klimatskih promena	78,63	21,37	22
21. Klimatske promene uzrokuju da kiša pada više nego što je to bilo nekada	85,47	14,53	19
22. Putevi se poplavljuju manje nego što su nekada	52,99	47,01	34
23. Alergije su veći problem kod ljudi nego što su to bile nekada	91,45	8,55	10
24. Poljoprivrednicima je potrebno manje vode za useve i životinje nego ranije	78,63	21,37	22
25. Rast stanovništva je uzrok klimatskih promena	54,70	45,30	33
26. Nivo mora raste	88,89	11,11	15
27. Suše su sve rede	62,39	37,61	32
28. Više uragana ili ciklona znak su klimatskih promena	90,60	9,40	13
29. Život u okeanu umire	94,02	5,98	6
30. U okeanu je više plastike nego ranije	100,00	0,00	1
31. Neuspešne žetve znak su klimatskih promena	90,60	9,40	13
32. Ribolov je lakši usled klimatskih promena	76,07	23,93	26

33. Obrasci migracija riba se menjaju kao rezultat klimatskih promena	88,89	11,11	15
34. Glečeri se tope kao rezultat klimatskih promena	98,29	1,71	3
35. Polarni medvedi gube svoje stanište kao rezultat klimatskih promena	99,15	0,85	2
36. Jači vetrovi su znak klimatskih promena	78,63	21,37	22
37. Prirodne katastrofe se povećavaju kao rezultat klimatskih promena	96,58	3,42	4
38. Snežne padavine se smanjuju kao rezultat klimatskih promena	91,45	8,55	10
39. Sezona uzgajanja useva se menja	83,76	16,24	20
40. Izvori slatke vode poboljšavaju sa klimatskim promenama	68,38	31,62	29
41. Sigurnije snabdevanje hranom je posledica klimatskih promena	71,79	28,21	28
42. Bolesti poput malarije ili denge se povećavaju kao rezultat klimatskih promena	65,81	34,19	31
43. Zagađenje vode je znak klimatskih promena	25,64	74,36	36
44. Smanjenje padavina je rezultat klimatskih promena	78,63	21,37	22
45. Ostrva nestaju zbog klimatskih promena	92,31	7,69	8
46. Ljudima je dostupno manje slatke vode nego pre 20 godina	92,31	7,69	8
47. Trenutno je vreme predvidljivije nego pre 20 godina	67,52	32,48	30
48. Migracije životinja se menjaju	91,45	8,55	10

5. DISKUSIJA I ZAKLJUČAK

Zanimljivo je da je prosečna tačnost odgovora ispitanica na zadate izjave iz upitnika čak 78,86%, što pokazuje visok nivo znanja i dobru percepciju različitih uticaja klimatskih promena i njihovih efekata na životnu sredinu. Interesantno je da su na izjavu da sada ima više plastike u okeanu nego ranije, sve ispitanice odgovorile tačno, dok je na izjavu koja se odnosi na to da su sada zime hladnije nego što je to bio ranije slučaj, tačno odgovorilo svega 17,95% ispitanica. U skladu sa rangiranim tačnim odgovorima na zadate izjave, može se zaključiti da se aktuelnija pitanja i teme čija je zastupljenost veća u medijima i javnosti, izdvajaju kao izjave sa procentualno tačnijim odgovorima, kao npr.: *Polarni medvedi gube svoje stanište kao rezultat klimatskih promena* (Rang 2 - 99,15% tačnih odgovora); *Glečeri se tope kao rezultat klimatskih promena* (Rang 3 - 98,29% tačnih odgovora); *Prirodne katastrofe se povećavaju kao rezultat klimatskih promena* (Rang 4 - 96,58% tačnih odgovora) i *Zagađenje može izazvati globalne klimatske promene* (Rang 5 - 95,73% tačnih odgovora).

Ono što je nažalost istraživanje pokazalo, i što autore rada „obavezuje” da nastave sa ovim istraživanjem je činjenica da je samo 9,40% ispitanica izjavilo da je uticaj klimatskih promena veći na žene, odnosno da je njih 90,60% odgovorilo netačno, što je još jednom potvrdilo evidentan nedostatak ekološkog formalnog i permanentnog obrazovanja na svim nivoima obrazovanja u Republici Srbiji (Borojević et al., 2017; Klemenovic, 2004; Pavlovic, 2011; Petrovic, 2010; Petrovic, Jeremic, Petrović, & Cirovic, 2014; Sakac, Cveticanin, & Sucevic, 2012; Trumic, Petrovic, & Radojicic, 2009), a koje rezultuje i neodgovarajućim znanjima iz oblasti klimatskih promena.

LITERATURA

- [1] Adger, W. N. (2003) Social capital, collective action, and adaptation to climate change. *Economic Geography*, 79(4),387-404.
- [2] Alston, M. (2014, November). Gender mainstreaming and climate change. In *Women's Studies International Forum* (Vol. 47, pp. 287-294). Pergamon.
- [3] Auffhammer, M., Ramanathan, V., & Vincent, J. R. (2012). Climate change, the monsoon, and rice yield in India. *Climatic change*, 111(2), 411-424.
- [4] Batool, H., Ali, W., Manzoor, R., & Mahmood, N. (2018). Women's Perception of Climate Change and Coping Strategies in Pakistan: An Empirical Evidence. *Earth Systems and Environment*, 2(3), 609-619.
- [5] Borojević, T., Maletić, M., Petrović, N., Radaković, J. A., Senegačnik, M., & Maletić, D. (2017). Youth Attitudes Towards Goals of a New Sustainable Development Agenda. *Problemy Ekorozwoju*, 12(2), 161-172.
- [6] Brunnbauer, U. (2002). From equality without democracy to democracy without equality? Women and transition in Southeast Europe. *SEER-South-East Europe Review for Labour and Social Affairs*, (03), 151-168.
- [7] Đurđević, V., Vuković, A. & Vujadinović Mandić, M. (2018). Osmotrene promene klime u Srbiji i projekcije buduće klime na osnovu različitih scenarija budućih emisija. Program Ujedinjenih nacija za razvoj, Beograd.

- [8] Enarson, E. (2006). Women and girls last? Averting the second post-Katrina disaster. *Social Science Research Council*, 1-18.
- [9] Hansen, J., Sato, M., & Ruedy, R. (2012). Perception of climate change. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 109(37), E2415-E2423.
- [10] International Union for Conservation of Nature - IUCN. (2013). Community perceptions on climate change in bagrote valley, Pakistan. A case study.
- [11] Lambrou, Y., & Piana, G. (2006). Gender: The missing component of the response to climate change (pp. 1-58). Rome: Food and Agricultural Organisation (FAO).
- [12] Lambrou, Y. & Nelson, S. (2010). Farmers in a changing climate: Does gender matter? Rome: Food and Agricultural Organisation (FAO).
- [13] Leiserowitz, A. (2006). Climate change risk perception and policy preferences: The role of affect, imagery, and values. *Climatic change*, 77(1-2), 45-72.
- [14] Lobell, D. B., Sibley, A., & Ortiz-Monasterio, J. I. (2012). Extreme heat effects on wheat senescence in India. *Nature Climate Change*, 2(3), 186-189.
- [15] Masika, R. (Ed.) (2002) Gender, development, and climate change. Oxfam, Oxford.
- [16] Neumayer, E., & Plümper, T. (2007). The gendered nature of natural disasters: The impact of catastrophic events on the gender gap in life expectancy, 1981-2002. *Annals of the Association of American Geographers*, 97(3), 551-566.
- [17] Norgaard, R. (1994). *Development Betrayed - The End of Progress and a Coevolutionary Revisioning of the Future*. London: Routledge.
- [18] Osman-Elasha, B. (2020). Women... In *The Shadow of Climate Change*. Preuzeto sa <https://www.un.org/en/chronicle/article/womenin-shadow-climate-change>.
- [19] Program Ujedinjenih nacija za razvoj Srbije. (2020). Goal 13: Climate action. Preuzeto sa <https://www.rs.undp.org/content/serbia/sr/home/sustainable-development-goals/goal-13-climate-action.html>.
- [20] Republički hidrometeorološki zavod - RHMZ (2020). Peti izveštaj IPCC 2013. godina. Preuzeto sa <http://www.hidmet.gov.rs/latin/ipcc/index.php>.
- [21] Semenza, J. C., Hall, D. E., Wilson, D. J., Bontempo, B. D., Sailor, D. J., & George, L. A. (2008). Public perception of climate change: voluntary mitigation and barriers to behavior change. *American journal of preventive medicine*, 35(5), 479-487.
- [22] Srbija i klimatske promene (2020). Strategija klimatskih promena sa Akcionim planom. Preuzeto sa <http://www.klimatskepromene.rs/projekti/strategija-u-oblasti-klimatskih-promena/>.
- [23] Stojanović-Jovanović, B., & Jovanović, S. (2015). Sociomedical aspects of women's life in Serbia during XX century. *PONS-medicinski časopis*, 12(1), 35-40.
- [24] Tripathi, A., & Mishra, A. K. (2017). Knowledge and passive adaptation to climate change: An example from Indian farmers. *Climate Risk Management*, 16, 195-207.
- [25] United Nations - UN. (2015). *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*. Preuzeto sa http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E.
- [26] United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women - UN Women. (n.d.). Često postavljena pitanja: RODNA RAVNOPRAVNOST I KLIMATSKE PROMENE. Preuzeto sa http://inovacije.klimatskepromene.rs/wp-content/uploads/2018/01/Rodna_ravnopravnosti_klimatske_promene.pdf.
- [27] United Nations Environment Programme - UNEP. (2015). New UN Report Details Link between Climate Change and Human Rights. Preuzeto sa <https://www.unenvironment.org/news-and-stories/press-release/new-un-report-details-link-between-climate-change-and-human-rights>.
- [28] White, G. F. (1945). Human adjustment to floods.
- [29] Whitmarsh, L. (2008). Are flood victims more concerned about climate change than other people? The role of direct experience in risk perception and behavioural response. *Journal of risk research*, 11(3), 351-374.
- [30] World Bank. (2013). Acting on Climate Change and Disaster Risk for the Pacific. Preuzeto sa <https://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/document/EAP/Pacific%20Islands/climate-change-pacific.pdf>.